

บทที่ ๔

การนำหลักพุทธธรรมมาแก้ไขปัญหาลี้กแวดล้อม

ในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอเกี่ยวกับการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาลี้กแวดล้อมจากแหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสาร โดยแบ่งเป็นประเด็นการศึกษาไว้ ๓ ประการ คือ (๑) หลักการพัฒนาและอนุรักษ์ลี้กแวดล้อม (๒) หลักการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาลี้กแวดล้อม และ (๓) บทสรุป มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ หลักการพัฒนาและอนุรักษ์ลี้กแวดล้อม

หลักการพัฒนาและอนุรักษ์ลี้กแวดล้อม หมายถึง การปฏิบัติงานพัฒนาเพื่อสร้าสรค์ความเจริญในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและลี้กแวดล้อมอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยคำนึงถึงระยะเวลาในการใช้ให้ยาวนาน และก่อให้เกิดผลเสียหยาต่อลี้กแวดล้อมน้อยที่สุด รวมทั้งต้องมีการกระจายการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างทั่วถึง อย่างไรก็ตามในสภาพปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติและลี้กแวดล้อมมีความเสื่อมโทรมมากขึ้น ดังนั้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและลี้กแวดล้อมจึงมีความหมายรวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพลี้กแวดล้อมด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและลี้กแวดล้อมสามารถกระทำได้หลายวิธี ทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนี้

๑. เพื่อธำรงไว้ซึ่งปัจจัยสำคัญของระบบลี้กแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์และสัตว์ และระบบสนับสนุนการดำรงชีวิต เป็นการปรับปรุงป้องกันพื้นที่เพื่อการเพาะปลูก การหมุนเวียนแร่ธาตุอาหารพืช ตลอดจนการให้น้ำให้สะอาด

๒. เพื่อสงวนรักษาการกระจายของชาติพันธุ์ ซึ่งขึ้นกับโครงการขยายพันธุ์ต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการปรับปรุงการป้องกันธัญพืช สัตว์เลี้ยง และจุลินทรีย์ต่าง ๆ รวมทั้งสิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี ตลอดจนการคุ้มครองอุตสาหกรรม นานาชาติที่ใช้ทรัพยากรที่มีชีวิตเป็นวัตถุดิบ

๓. เพื่อเป็นหลักประกันในการใช้พันธุ์พืชสัตว์และระบบนิเวศเพื่อประโยชน์ในการยังชีพตามความเหมาะสม

๔. เพื่อสงวนรักษา โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปกรรม ซึ่งเป็นมรดกล้ำค่าไว้ไปยังอนุชนรุ่นหลังรวมทั้งระบบลี้กแวดล้อมอื่น ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น

จากวัตถุประสงค์การอนุรักษ์ดังกล่าวเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้เนื่องจาก

๑. ทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีความจำเป็นในการยังชีพและการพัฒนา
๒. ความต้องการที่จะกำหนดวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อป้องกัน และแก้ปัญหาการอนุรักษ์ที่สำคัญ
๓. สมรรถภาพของการอนุรักษ์ทั่วประเทศและระหว่างประเทศยังขาดจากการจัดการและประสานงานที่ดี
๔. โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม ได้ถูกทำลายอย่างมาก จากการกระทำของมนุษย์ จากการพัฒนาต่างๆ

หลักการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

แนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จะต้องครอบคลุมปัญหาใหญ่ คือปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมถูกทำลาย ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษและปัญหาสิ่งแวดล้อมดังกล่าวมีความสำคัญซึ่งตัวการสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาก็คือมนุษย์นั่นเอง สำหรับแนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปนั้นสามารถกระทำได้โดยกว้าง ดังนี้

๑. การให้การศึกษาเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ เพราะการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมจริง ๆ นั้นมิใช่การหยุดการขยายตัวทางเศรษฐกิจหรือการปฏิเสธเทคโนโลยี แต่ความสำคัญนั้นอยู่ที่การเปลี่ยนทัศนคติของคนเพื่อให้เขาสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทิศทางส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยวิธีการทุก ๆ ชนิดรวมทั้งการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เพื่อให้เข้าถึงตัวประชาชนให้มากที่สุด

๒. การปรับปรุงคุณภาพ เป็นวิธีการตรงที่ช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรและภาวะแวดล้อมเสื่อมโทรม

๓. การลดอัตราการเสื่อมสูญ การบริโภคของมนุษย์ในปัจจุบันในหลายประเภทมักจะบริโภคทรัพยากรกันอย่างฟุ่มเฟือยและไม่ค่อยได้ใช้ให้อยู่ในขอบเขตจำกัด มักจะมีทัศนคติต่อการบริโภคในลักษณะที่ว่าสามารถบริโภคได้สูงสุดจะทำให้มีความสุขที่สุด ทัศนคติเช่นนี้จะทำให้ป่าไม้ถูกทำลายเช่น การตัดหนึ่งต้นแทนที่ใช้ประโยชน์จากต้นไม้ทุก ๆ ส่วนแต่กลับใช้ประโยชน์เฉพาะส่วนที่เป็นต้นเท่านั้นที่เหลือ เช่น กิ่ง ใบ หรือ ส่วนอื่น เช่นส่วนที่เป็นตอมักจะถูกทิ้งไป อันที่จริงแล้วส่วนเหล่านี้สามารถที่จะนำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งนั้น ไม่ควรทิ้งขว้าง เป็นต้น

๔. การนำกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ การผลิตวัสดุเครื่องใช้ต่างๆ ย่อมมีส่วนเป็นเศษเรียกกันว่าเศษวัสดุ เช่น เหล็ก อลูมิเนียม สังกะสี ทองแดง ตะกั่ว พลาสติก กระดาษ สิ่งเหล่านี้สามารถที่

จะนำมาใช้ประโยชน์ได้ใหม่อีก โดยเก็บรวบรวมแล้วนำมาใช้ประโยชน์ได้ใหม่อีกโดยเก็บรวบรวมแล้วนำไปหลอมใหม่

๕. การใช้สิ่งทดแทน ทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์ได้ดีในอดีตเริ่มร่อยหรอลง เนื่องจากความต้องการเกี่ยวกับการบริโภคสูงนั่นเอง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษา เพื่อหาเส้นทางนำทรัพยากรอื่น ที่มีคุณภาพเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันมาทำหน้าที่ในงานประเภทเดียวกัน

๖. การใช้สิ่งที่มีคุณภาพรองลงมา ธรรมชาติทรัพยากรชนิดเดียวกันอาจมีคุณภาพแตกต่างกันออกไป เช่น พันธุ์ไม้ในป่าซึ่งมีมากมายมีคุณภาพแตกต่างกันออกไปบางชนิดมีเนื้อไม้แข็งเมื่อนำมาแปรรูปก็จะได้ไม้ที่มีความแข็งแรงทนทานต่อสภาพดินฟ้าอากาศ มนุษย์จึงนิยมเลือกไม้เหล่านี้มาใช้ประโยชน์ก่อน นานเข้าไม้เหล่านี้ค่อยร่อยหรอลงจนเกือบจะหมด ดังนั้นแนวทางหนึ่งของการแก้ปัญหา ก็คือ การใช้ไม้ที่มีคุณภาพรองลงมา โดยการนำไม้ที่มีคุณภาพรองลงมานั้นไปอบน้ำยาหรืออาบน้ำยาทั้งนี้เพื่อรักษาคุณภาพของไม้ให้ทนทาน ป้องกันปลวก มอด เชื้อรา ซึ่งมีส่วนทำให้ไม้ผุกร่อน ให้ใช้ได้นาน เทียบเท่ากับไม้เนื้อแข็งทั้งหมดไปในบางประเทศ ไม้ที่จะนำมาก่อสร้างจะต้องอาบน้ำยาเสียก่อนโดยเขาออก กฎหมายบังคับกันเลยทีเดียว

๗. การสำรวจหาทรัพยากรใหม่ ๆ ปัจจุบันถึงแม้ว่าจะมีการค้นหาทรัพยากรมาใช้กันมากมายแล้วก็ตาม แต่ทรัพยากรในธรรมชาตินั้นยังมีอยู่อีกมากมาย ซึ่งเชื่อกันว่าถ้าหากมีการสำรวจกันอย่างจริงจังก็น่าจะพบทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพของมนุษย์อยู่อีกมาก

๘. การป้องกัน เป็นวิธีการจัดการโดยตรงเกี่ยวกับการป้องกันไม่ให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมร่อยหรอรวดเร็วเกินไปหรือป้องกันมลสารหรือวัตถุเป็นพิษไม่ให้แปดเปื้อนสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์อาศัย รวมทั้งโบราณสถาน โบราณวัตถุในกรณีที่บรรยากาศมีก๊าซพิษหรือสารพิษเจือปนน้ำไม่สะอาดไม่สามารถใช้บริโภคได้เพราะมีสิ่งแปลกปลอมขึ้นในรูปของสารพิษและเชื้อโรคสิ่งเหล่านี้ย่อมอยู่ในสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยคำนึงถึงระยะเวลาในการใช้ให้ยาวนาน และก่อให้เกิดผลเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด ร่วมกันการป้องกันรักษาให้ยาวนานที่สุด

๔.๒ หลักการนำหลักพุทธธรรมมาแก้ไขปัญหาล้างแวล้อม

พระพุทธศาสนามีปรัชญาและคำสอนที่เน้นความตระหนักและมีความเมตตาต่อชีวิตทั้งมวล แต่ที่ผ่านมา ชีวิตสัตว์ พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้น ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากความโง่เขลา ความโลภ และการขาดความเคารพต่อโลก วิกฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่เราเผชิญอยู่ทุกวันนี้ ต้องการความช่วยเหลือที่เร่งด่วน แต่การมุ่งเน้นคุณค่าด้านจิตวิญญาณของมนุษย์ มิได้หมายความว่า จะละเลยบทบาทของวิทยาศาสตร์ แต่วิทยาศาสตร์มีขอบเขตอยู่กับสภาพของโลก ในขณะที่พุทธศาสนาเป็นแหล่งคุณค่าของมนุษย์ และทุกวันนี้ ประชาชนจำนวนมากรู้สึกว้า นอกเสียจากปัจเจกชนและค่านิยมทางสังคมจะได้รับการกระตุ้น เมื่อนั้นเราจึงจะเริ่มแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ได้ในวิถีทางที่มีผลต่อชีวิตบนโลกทั้งปัจจุบันและอนาคต คือ ปัญหาล้างแวล้อมทางสังคม จึงกล่าวเบื้องต้นเกี่ยวกับปัญหาเล็กน้อยเพิ่มเติมจากบทที่ ๒ ซึ่งเป็นการศึกษาปัญหาล้างแวล้อมทางสังคม แล้วจะกล่าวถึงการนำหลักพุทธธรรมมาแก้ไขปัญหาคต่อไป ดังนี้

๔.๒.๑ ปัญหาล้างแวล้อมปัจจุบัน

การขยายตัวของเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมได้เป็นไปอย่างกว้างขวางทั่วโลกประกอบกับการเพิ่มขึ้นของประชากรของโลกอย่างรวดเร็วสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติได้ถูกคุกคามและทำลายลงโดยการกระทำของมนุษย์จนเกิดมลพิษ (Pollution) และได้ส่งผลร้ายต่อมวลมนุษย์อย่างรุนแรงตามระยะเวลาที่ผ่านมา ปัญหาและความสูญเสียคุณภาพของสิ่งแวดล้อมมีท่าทีว่าจะเลวร้ายลงทุกวัน อันจะต้องระดมความคิดและการกระทำช่วยกันแก้ไขทุกวันนี้ก็คือ

๑. มลพิษทางอากาศ เกิดจากก๊าซหลายชนิด เช่น คาร์บอนมอนนอกไซด์ คาร์บอนไดออกไซด์ ออกไซด์ของไนโตรเจนสารไฮโดรคาร์บอนต่างๆรวมทั้งอนุภาคบางชนิดและไอของตะกั่ว โรงงานอุตสาหกรรมและยานพาหนะยิ่งหนาแน่นมากเท่าไร มลพิษในอากาศก็เพิ่มมากขึ้น

๒. มลพิษทางน้ำ การที่น้ำในแม่น้ำลำคลองปัจจุบันเน่าเสีย มีแนวโน้มมากขึ้น เพราะมนุษย์ได้ทิ้งขยะ สารเคมี ปุ๋ย ชากสัตว์ น้ำสกปรกจากโรงงาน ผงซักฟอก ฯลฯ มนุษย์จึงต้องเผชิญกับน้ำไม่บริสุทธิ์ที่ตนใช้ยังชีพและมนุษย์ก็ยิ่งรู้ดีต่อไปว่า น้ำเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตอย่างหนึ่ง และน้ำที่ตนใช้ยังชีพกำลังจะเป็นพิษขึ้นทุกที แต่มนุษย์ก็ยังไม่หยุดยั้งในการทำน้ำให้เป็นพิษ เพราะความละเลย ความเห็นแก่ตัว มั่งคั่ง และความไม่เอาใจใส่ของมนุษย์นั่นเอง แม่น้ำลำคลองต่างๆ จึงเน่าเหม็นเป็นจำนวนมาก

๓. มลพิษทางดิน การที่ดินเกิดภาวะมลพิษมีที่มาจากหลายสาเหตุ เช่น มูลของสัตว์ การใช้ปุ๋ยเกินพอดี ตะกอนของเกลือ สารเคมี โดยเฉพาะขยะมูลฝอย ถ้ากองทิ้งไว้จะเกิดการสลายตัว ทำให้เกิดสารอินทรีย์และอนินทรีย์ พอฝนตกลงมาน้ำก็จะไหลไปบริเวณข้างเคียง สารต่างๆ ก็ตามไปด้วย ทำให้

บริเวณนั้นมีพิษไปด้วย นอกจากนี้ขยะบางอย่างก็ยากต่อการทำลายหรือทำลายได้เพียงบางส่วน ถ้าทิ้งไว้ที่ใดก็มักจะคงอยู่ในสภาพเช่นนั้น ถ้าทิ้งลงตามท่อระบายน้ำ จะทำให้เกิดการอุดตัน ถ้าทิ้งลงในแม่น้ำลำคลองจะทำให้ดินเงินและเป็นอันตรายต่อเรือที่สัญจรไปมา สิ่งที่จะลายด้วยยากที่กล่าวมา เช่น พลาสติก โลหะ ฝ้าย หนัง เป็นต้น

๔. มลพิษทางอุณหภูมิ โลกปัจจุบัน อากาศจะแปรปรวนไปจากอดีตมาก เพราะมนุษย์มีการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นการเสริมสร้างและทำลายมนุษย์ เช่น ระเบิดไฮโดรเจน การถางป่าตัดต้นไม้ หรือ การอยู่ในเมืองอย่างแออัดไม่มีต้นไม้ทำให้ฝนไม่ตก หรือความร้อนจากอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ เช่น ตู้เย็น เครื่องปรับอากาศ เครื่องจักรต่างๆ ตลอดจนความร้อนจากดวงอาทิตย์ เป็นต้น^{๔๐}

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมานี้ ล้วนมีผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน มนุษย์ต้องการผืนดินในการผลิตอาหารธรรมชาติ แต่ขณะนี้ดินก็หมดประสิทธิภาพในการผลิต ทุกวันนี้ต้องสร้างปุ๋ยเคมี เพิ่มความอุดมให้แก่ดินซึ่งผิดธรรมชาติที่เคยเป็นมา ยิ่งเพิ่มปุ๋ยเคมีลงไปมากเท่าไรก็เป็นการทำลายมากเท่านั้น คงต้องใช้เวลาในการย่อยสลาย ผลิตภัณฑ์สังเคราะห์ต่างๆ ที่ทับถมอยู่บนผืนดิน ในช่วงเวลาดังกล่าว ดินก็เสื่อมคุณภาพลงไปเรื่อยๆ กว่าความอุดมสมบูรณ์จะกลับคืนมาก็คงจะใช้เวลาานทีเดียว ชีวิตมนุษย์ต้องการน้ำเพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน ตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งหลับตาลงแต่ละวัน มนุษย์ต้องใช้น้ำในการอุปโภค บริโภคประจำวัน เช่น อาบ ดื่ม ทำความสะอาดร่างกายและสิ่งต่างๆ ใช้ในการผลิตผลทางการเกษตรในไร่นา ใช้ในโรงงานอุตสาหกรรม ใช้ในทางการคมนาคม ขนพาหนะบรรทุกคน บรรทุกสิ่งของไปมา ติดต่อกันโดยไม่ต้องลงทุนอะไร ใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ แต่เมื่อเกิดมลพิษทางน้ำ ประโยชน์การใช้งานเหล่านี้ย่อมลดลงและหมดไปในที่สุด แต่ความต้องการใช้ประโยชน์จากน้ำ มิได้หมดไปด้วย เมื่อความต้องการมีมากปัจจัยตอบสนองความต้องการมีน้อย

มนุษย์ขาดน้ำยังพออยู่ได้ในระยะเวลาสั้นๆ ขาดอาหารอยู่ได้นานหลายวัน แต่ขาดอากาศบริสุทธิ์หายใจไม่ถึง ๑ ชั่วโมงก็เสียชีวิตทันที หากไม่เสียชีวิตก็อาจจะพิการได้ หากอากาศเสียแผ่ขยายออกไปมากๆ ความเจ็บป่วยต่างๆ เกิดขึ้นได้ง่าย กระทบกระเทือนสุขภาพก่อน เวลาผ่านไปก็เป็นอันตรายแก่ชีวิต หากอากาศเสียขยายไปอย่างรุนแรงมนุษย์อาจจะต้องตายจนสิ้นเผ่าพันธุ์ก็ได้ อุณหภูมิ ก็มีผลกระทบต่อการดำรงชีพของมนุษย์ไม่แพ้สิ่งแวดล้อมอื่นๆ ร่างกายที่ดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุขเพราะมีอุณหภูมิสมดุลกับธาตุอื่นๆ ในร่างกาย และอุณหภูมิในร่างกายย่อมมีความสัมพันธ์กับภายนอกอย่างใกล้ชิด หากอุณหภูมิภายนอกร้อนมากจนร่างกายไม่สามารถปรับตัวอยู่ได้ ก็ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างแน่นอน

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

พระพุทธศาสนาสอนให้คนรักความสงบ และเชื่อว่าความเกลียดชังและอาฆวนำไปสู่การทำลายล้างตนเองและผู้อื่น ความโลภและความเห็นแก่ตัวนำไปสู่ความทุกข์ยากยิ่งไปกว่านั้นความเห็นแก่ตัวยังเป็นสาเหตุสำคัญของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ดังคำกล่าวของท่านพุทธทาส ภิกขุ^{๔๒} ที่ว่า “ทุกศาสนาต้องการหยุดความเห็นแก่ตัว เมื่อคนตกเป็นทาสของความเห็นแก่ตัว ไม่ต้องหวังว่าจะมีความสงบ พุทธศาสนิกชนที่แท้จริงต้องปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาอย่างจริงจังและจริงใจ เมื่อนั้นเราจึงจะรักษาธรรมชาติไว้ได้ ตราบใดที่คนยังมีความเห็นแก่ตัวอยู่ก็ไม่สามารถที่จะป้องกันการทำลายป่าที่เพิ่มขึ้นได้” นั่นคือ ธรรมชาติมีอยู่อย่างจำกัด แต่ความต้องการของมนุษย์มีไม่จำกัด

อย่างไรก็ตาม ถ้าหากมองปัญหาตามแนวพระพุทธศาสนาที่พบว่าขณะนี้ ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม กำลังมีปัญหาซึ่งอาจจะเพิ่มความรุนแรงขึ้นทุกวันจนถึงขั้นวิกฤตขึ้นไม่วันใดก็วันหนึ่ง ชีวิตมนุษย์ตามพุทธทัศนะประกอบขึ้นมาจากธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม ตามกฎธรรมชาติ ต้องอาศัย ธาตุ ๔ ที่ส่งเข้าไปสู่ร่างกายและถ่ายทอดออกมาต้องบริสุทธิ์และสมดุล ร่างกายจึงจะดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข ถ้าหากเสียดุลบ้างเล็กน้อย ร่างกายก็จะแสดงปฏิกิริยาออกมาในรูปของความอ่อนแอหรือป่วยไข้ ถ้ารุนแรงชีวิตจะแตกสลายทันที หากสิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาวะปกติบริสุทธิ์ สดใสตามธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ก็จะพบกับความสุขสดชื่นไปด้วย แต่ถ้าเมื่อไรมีความแปรปรวนมากๆ ชีวิตมนุษย์ก็จะประสบทุกข์มากขึ้น ภารกิจแห่งการร่วมกันเผชิญปัญหา การค้นหาสาเหตุของปัญหาและทางแก้ไขให้พบซึ่งมั่นใจว่าทางแก้มีอยู่ จึงมิใช่เป็นหน้าที่ของมนุษย์เพียงคนเดียวคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของทุกชีวิต เพราะมันจะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความดำรงอยู่และการล้มสลายแห่งมนุษยชาติ

๔.๒.๒ หลักไตรสิกขากับการแก้ไขปัญหาสังแวดล้อม

คำสอนธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงบ่อย และมีพุทธพจน์แสดงต่อเนื่องกันของกระบวนการศึกษาฝึกอบรมที่เรียกว่าไตรสิกขา คือ (๑) อธิศีลสิกขา การฝึกศึกษาในด้านความประพฤติทางกาย วาจา และอาชีพ ให้มีชีวิตสุจริตและเกื้อกูล (๒) อธิจิตตสิกขา การฝึกศึกษาด้านสมาธิ หรือพัฒนาจิตใจให้เจริญได้ที่ (๓) อธิปัญญาสิกขา การฝึกศึกษาในปัญญาสูงขึ้นไป ให้รู้จักเข้าใจมองเห็นตามเป็นจริง องค์ประกอบทางสิกขา ๓ หรือ โดยทางธรรมก็คือ “มีศีลเป็นพื้นฐาน มีสมาธิเป็นกำลัง มีการเห็นแจ้งแทงตลอด (วิปัสสนา) ซึ่งเป็นตัวการกระทำอย่างที่ไม่อาจจะแยกกันได้” การพัฒนาความรู้จึงจะต้องอาศัยธรรม ๓ ประการเหล่านี้ทำงานร่วมกันแบบสัมพันธ์กันไปตามลำดับ จึงจะได้ความรู้ที่ถูกต้องเป็นจริง เป็นความรู้หรือปัญญาระดับโลกุตระ ที่สามารถทำให้บรรลุเป้าประสงค์ คือ ความหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะได้ ดังเนื้อความในมหาปริณิพพานสูตร

^{๔๒} พุทธทาส ภิกขุ, พุทธศาสนิกกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่หมู่ภิกษุ ความว่า อย่างนี้ศีล อย่างนี้สมาธิ อย่างนี้ปัญญา สมาธิอันศีลอบรมแล้ว ย่อมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้ว ย่อมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ จิตอันปัญญาอบรมแล้ว ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยชอบ คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ ฯ^{๔๓}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวนี้ ศีล สมาธิ และ ปัญญา ต่างก็สัมพันธ์กันเกี่ยวข้องกัน อย่าง แยกออกจากกันไม่ได้ ต้องอาศัยกันและกันเป็นลำดับ ไปช่วยให้ศีลช่วยอบรมสมาธิ สมาธิก็ อบรมปัญญา ปัญญาที่สมาธิอบรมดีแล้ว ก็ได้อบรมจิต เป็นเครื่องมือพัฒนาจิตให้สูงสุดได้ ในการ พัฒนาความรู้ ทำให้ความรู้เจริญถึงที่สุด เกิดผลานิสงส์เป็นเจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ

การนำหลักไตรสิกขามาแก้ไขปัญหาลี้กสิ่งแวดล้อม

ไตรสิกขา แปลว่า สิกขา ๓ หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ๓ อย่าง ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นกระบวนการปฏิบัติ หรือ กระบวนการพัฒนา ๓ ด้าน คือ

(๑) **ศีล (Social Development)** ข้อปฏิบัติตนขึ้นพื้นฐานในทางพระพุทธศาสนา เพื่อ ควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น มีวินัยใน ตนเอง และประกอบอาชีพที่สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์และ ส่งเสริมสันติสุข (เสวนาคบหาเป็น สังคมเป็น พุดเป็น สื่อสารเป็น ทำเป็น) โดยสิ่งแวดล้อมทาง สังคม ได้แก่ บุคคลต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา การนำหลักศีลมาใช้กับแก้ไขปัญหากับสิ่งแวดล้อม เช่น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในคือ ศีลข้อที่ ๑. คือ ไม่ทำร้าย ไม่ฆ่า ไม่ทำลาย ไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิต ทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นพืช หรือสัตว์ ไม่ว่าขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ ทุกสิ่งคือสิ่งมีชีวิตมีลมหายใจ มี ความรู้สึกรับรู้เจ็บปวดเวลาถูกมนุษย์ทำร้าย ในศีลข้อที่ ๑ นี้เป็นข้อที่สังคมในระดับครอบครัวและ บุคคลควรระลึกและสร้างจิตสำนึก อบรมให้มีไว้กำกับตนอยู่เสมอต่อการไม่เบียดเบียนทำลายกัน ทำให้เกิดสันติภาพที่มั่นคงในสังคม ทำให้เราได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมอย่างถาวรตลอดไปและ ในการแก้ปัญหาในด้านสิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนาได้อุบัติในโลกเมื่อประมาณ ๒๕๐๐ ปีเศษมาแล้วนั้น ได้ตระหนักถึง ความสำคัญของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างมาก “พระพุทธเจ้าทรงเป็น “โลกวิทู หมายถึงผู้รู้ เจ้งในโลกทั้ง ๓ ได้แก่ สังขารโลก คือ โลกของการประกอบแห่งเหตุปัจจัย สัตว์โลก คือ โลกแห่ง สรรพสัตว์สิ่งมีชีวิต และอากาศโลก คือ โลกจักรวาลทั้งหลาย”

พระพุทธองค์ทรงตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติทรงกำหนดพระวินัยสำหรับ พระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ เช่น บทบัญญัติที่ทรงห้ามทิ้งของสกปรกลงในแม่น้ำหรือที่สาธารณะ ห้าม พระภิกษุตัดต้นไม้ ทำลายป่า ห้ามฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียนสัตว์ ให้มีเมตตา กรุณา เป็นต้น บนพื้นฐาน

^{๔๓} ที.ม. (ไทย) ๖๑๐/๑๔๓/๘๕.

หลักธรรมเพื่ออนุรักษ์ต่อธรรมชาติ^{๔๓} ในด้านจริยวัตรพระพุทธเจ้านอกจากทรงเป็นตัวอย่างในการเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ต้นไม้ แล้วยังตรัสให้พระภิกษุสงฆ์ที่ถือธุดงค์ ปฏิบัติธรรมในป่าหรืออยู่ใต้โคนต้นไม้ เพื่อบำเพ็ญสมณธรรม และได้ตรัสยกย่องภิกษุเป็นตัวอย่าง คือ พระมหากัสสปเถระว่าทรงคุณธรรมเครื่องดำเนินชีวิตเสมอด้วยพระพุทธเจ้า คือ การปฏิบัติธุดงค์อยู่ป่าเป็นวัตร ต่อมาในประเทศไทยสมัยสุโขทัย ก็ได้เกิดมติดิการสร้างวัดขึ้นในพระพุทธศาสนา ๒ ประเภท คือ (๑) อรัญญวาสี ประเภทวัดป่า พระสงฆ์ที่จำพรรษาในวัดประเภทนี้เรียกว่า พระสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสี หรือพระธุดงค์พระวัดป่าเป็นธรรมเนียมมาจากครั้งพุทธกาล และ (๒) คามวาสี ประเภทวัดบ้านที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านหรือในเมือง เรียกพระสงฆ์ที่อยู่อาศัยในวัดประเภทนี้ว่า พระสงฆ์ฝ่ายคามวาสี บางครั้งเรียกพระบ้าน เพราะอยู่ในบ้านในเมือง

ดังนั้น ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ป่าไม้เป็นต้นนั้น พระภิกษุสงฆ์ทั้งสองฝ่ายควรทำหน้าที่ โดยปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างและสั่งสอนศิษย์ธรรมให้ประชาชนมีจิตสำนึกในคุณค่าและความจำเป็นของสิ่งแวดล้อม จากการวิจัยทราบได้ว่า หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่แทรกไว้ในความเชื่อ ที่ปรากฏอยู่ในชาดกต่างๆ นั้น ได้สอนให้มนุษย์มีความเอื้อเฟื้อต่อทรัพยากรธรรมชาติ โดยการบำรุงรักษาแหล่งน้ำ อากาศ และป่าไม้ ให้สะอาด เป็นต้น พระพุทธองค์จึงทรงพระบัญญัติพระวินัย หรือศีลเพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมกับการรักษาสิ่งแวดล้อม

(๒) **สมาธิ (Emotional Development)** เป็นการฝึกอบรมด้านจิตใจ ให้สมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิตที่ดี (ตั้งจิตเป็น วางใจเป็น ทำใจเป็น) ได้แก่ การมีจิตใจที่มีคุณธรรม เมตตาต่อสิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ บุคคลต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา เอื้ออาทร มีความเคารพ ความอ่อนน้อม มีความกตัญญูรู้คุณ ด้านสมรรถภาพจิตได้แก่ การมีจิตใจที่เข้มแข็ง มั่นคง เพียรพยายาม อุดสาหะ มีความรับผิดชอบ มีสติและสมาธิ ส่วนด้านสุขภาพจิตที่ดี ได้แก่ การมีจิตใจร่าเริงแจ่มใส เบิกบานสดชื่น อิ่มเอิบ ผ่องใส และยังสอนให้พุทธศาสนิกชนตระหนักในคุณค่าของการพัฒนาจิตใจ โดยอาศัยธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสม ด้วยการปฏิบัติธรรมคือการบำเพ็ญสมาธิภาวนา เติบงามกรรม(เดินแบบเจริญสติ) ได้ร่มไม้ เพราะในวัดป่าจะมีต้นไม้มาก บรรยากาศสงบร่มรื่น ทำให้ผู้เข้าไปสัมผัส เกิดความรู้สึกร่มเย็นสบาย มีความสงบสงัดระงับความฟุ้งซ่าน ความวิตกกังวลได้อย่างรวดเร็ว ทำให้จิตสงบและร่างกายสดชื่น เพราะสัมผัสกับความสมดุลของธรรมชาติ

(๓) **ปัญญา (Wisdom Development)** การฝึกอบรมด้านปัญญา ได้แก่ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหาด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุผล มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่มีอคติเคลือบแฝง เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส เป็นอยู่ด้วย

^{๔๓} วิ. มหา. (ไทย) ๒/๔๒๕,๗๑๓/๒๒๕,๖๖๑.

ความรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติ (คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น ดับทุกข์เป็น) โดยใช้ปัญญาในการกระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยและสังคมโลก เช่น การปลูกป่าและการรักษาต้นน้ำลำธารเป็นบุญกุศลเป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยและสังคมโลก พระพุทธองค์ได้ตรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้เอาไว้ในวนโปสุตว่า “ชนเหล่าใดปลูกป่า ปลูกสวน สร้างสะพาน สร้างโรงน้ำ ขุดบ่อน้ำ บริจาคอาหารที่พอกอาศัย ชนเหล่านั้นได้บุญกุศลตลอดเวลา ทั้งกลางวันและกลางคืน”^{๔๔} ดังตัวอย่าง

การปลูกป่าถ้าจะให้ราษฎรมีประโยชน์ให้เขาได้ให้ใช้ชีวิตปลูกไม้ ๓ อย่าง แต่มีประโยชน์ ๔ อย่าง คือ ไม้ใช้สอย ไม้กินได้ ไม้เศรษฐกิจ โดยปลูกทรงรับการชลประทาน ปลูกรับซับน้ำ และปลูกอดช่วงไหล่ตามร่องห้วยโดยรับน้ำฝนอย่างเดียว ประโยชน์อย่างี่ ๔ คือสามารถช่วยอนุรักษ์ดิน” แปลความสรุปอย่างเข้าใจง่าย ปลูกไม้ให้พออยู่ พอกิน พอใช้ และระบบนิเวศน์

“พออยู่ หมายถึง ไม้เศรษฐกิจปลูกไว้ทำที่อยู่อาศัย และจำหน่าย

พอกิน หมายถึง ปลูกพืชเกษตรเพื่อการกินและสมุนไพร

พอใช้ หมายถึง ปลูกไม้ไว้ใช้สอยโดยตรงและพลังงาน เช่น ไม้ฟืน,

และไม้ไผ่ เป็นต้นประโยชน์ต่อระบบนิเวศน์ สร้างความสมบูรณ์และ

ก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่า”^{๔๕}

ดังตัวอย่างข้างต้นถือว่าใช้ปัญญาในการบริหารในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยอาศัยปัญญาในทางพุดจาให้ผู้คนได้ใช้สอยประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม เช่น การปลูกป่า เป็นต้น จึงเป็นอุบายให้สังคมช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ดังนั้นหลักไตรสิกขามาแก้ไขปัญหาสังแวดล้อมทางสังคม หมายถึง กระบวนการปฏิบัติ หรือ กระบวนการพัฒนา ๓ ด้าน พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และถนอมธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ หรือสัตว์ป่า จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจในการที่จะเน้นบทบาทของผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อการบรรลุพระนิพพาน โดยการอาศัยอยู่ตามราวป่าตามเขา ชีวิตของพวกเขาดำเนินไปด้วยปัญญาและศีลสิกขา อันน่าจะมีคุณค่าในแง่มุมการผลิต มากกว่าแรงงานที่ใช้ในการผลิตโลกทางวัตถุ ตัวอย่างเช่น การที่พระภิกษุบำเพ็ญสมาธิในราวป่า ก็เป็นผลโดยตรงในการรักษาป่าโดยไม่ต้องลงทุนลงแรงใดๆ เจ้าพนักงานป่าไม้อย่อมจะบอกได้ดีว่าในการที่พระเข้าไปบำเพ็ญสมาธิในป่านั้น มีผลในการอนุรักษ์ดีกว่าวิธีอื่นๆ

^{๔๔} ต. ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

^{๔๕} http://www.greencoun.com/3forest_4benefits.php, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖.

๔.๒.๓ หลักอริยสัจ ๔ กับการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมทางสังคม

อริยสัจ ๔ เป็นหลักคำสอนหนึ่งของพระโคตมพุทธเจ้า แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ หรือความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ มี ๔ ประการ^{๔๖} คือ

๑. ทุกข์ เป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา แปลว่าทนอยู่ในสภาพเดิมได้ยาก โดยทั่วไปหมายถึง สังขารธรรม อันได้แก่ จันท์ ๕ คือสังขารทั้งปวงล้วนเป็นที่ตั้งของกองทุกข์

๒. สมุทัย คือ เป็นหลักธรรมข้อหนึ่งในหมวดอริยสัจ หรือ อริยสัจ ๔ หมายถึง เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดทุกข์ ซึ่งเกิดจากตัณหา

๓. นิโรธ ความดับ (ทุกข์) คือความสารถออก, สลัดทิ้ง, ปลดปล่อย, ไม่มีเชื้อไข สมุทัยอันเป็นบ่อเกิดทุกข์ได้สิ้นเชิง หมายถึง การทำลายสมุทัยและดับสมุทัยคือตัวตัณหาให้สิ้นไป จนไม่เกิดขึ้นได้อีกเหมือนไฟที่สิ้นเชื้อ ด้วยอำนาจการดำเนินตามมรรคจนได้บรรลุมรรคนั้นๆ

๔. มรรคมืองค์แปด หนทางถึงความดับทุกข์ ... ประกอบด้วยกรอบการปฏิบัติ ๘ ประการด้วยกัน เรียกว่า "มรรคมืองค์แปด" หรือ "มรรคแปด" (อัฐังคิกมรรค)

การนำหลักอริยสัจ ๔ มาแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมทางสังคม

อุตสาหกรรมที่เข้าสู่ประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นการประกอบชิ้นส่วนที่เน้นการใช้แรงงานมากกว่าการผลิตที่เน้นการเพิ่มมูลค่าเพิ่มจากการออกแบบและใช้เทคโนโลยีกำลังนำสังคมไทยไปเผชิญปัญหามากมาย ดังนั้น หากต้องการแก้ปัญหาเหล่านี้ ควรนำอริยสัจ ๔ มาใช้เพื่อลดปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ตามมาจากการลงทุนด้านอุตสาหกรรมระหว่างประเทศที่มีอยู่มากมายในประเทศไทยตอนนี้ อันเนื่องมาจากการกระตุ้นการลงทุนจากต่างประเทศ

ทางเลือกสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยไม่ละทิ้งสิ่งแวดล้อม สามารถนำอริยสัจ ๔ มาช่วยวิเคราะห์ได้ ซึ่งประกอบด้วย

๑. ทุกข์ หมายถึง ปัญหา ได้แก่ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม สุขภาพ สังคม และเศรษฐกิจ และภาวะบีบคั้นที่มนุษย์ได้รับในปัจจุบัน และจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นในอนาคต

๒. สมุทัย คือ สาเหตุของทุกข์ คือความอยากที่ไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ ที่ผ่านมามนุษย์นำเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาสนองความต้องการ เพื่อให้บรรลุมาตรฐานการเป็นอยู่คือมีคุณภาพชีวิตที่ดี หากแต่การนำสิ่งดังกล่าวมาใช้ ไม่สามารถสนองความต้องการมนุษย์ทุกคนได้ มีเพียงประชากร ๒๐% ของโลกเท่านั้นที่ได้รับการตอบสนอง แต่อีก ๘๐% แค่อัจฉริยะพื้นฐาน ยังไม่สามารถมีให้ครบได้ จึงเกิดความเหลื่อมล้ำเป็นอย่างมาก

^{๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ,พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๕.

๓. นิโรธ การสิ้นสุดของปัญหา เป็นที่ยอมรับว่า ปัญหาโลกร้อนนั้นแก้ได้ยาก และปัจเจกชนไม่สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ แต่ในระดับท้องถิ่น ยังพอแก้ไขได้ และยังมีความหวังว่า เมื่อมีการแก้ไขในระดับท้องถิ่น จนเกิดจิตสำนึกร่วมกัน อาจขยายวงไปสู่ระดับชาติ ระดับนานาชาติได้

๔. มรรค หมายถึง แนวทางแก้ปัญหา ซึ่งแบ่งเป็นส่วนการจัดการสิ่งแวดล้อม อุตสาหกรรมเพื่อลดผลกระทบ และส่วนของการยกระดับการพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศเพื่อสร้างเศรษฐกิจและสังคมเข้มแข็งสงบสุข ถ้าจะแก้ปัญหานี้อย่างยั่งยืน เมื่อมนุษย์เป็นผู้ก่อ ก็ต้องแก้ที่มนุษย์ นั่นคือลดกิเลส ลดความต้องการอย่างฟุ่มเฟือยลง มาเป็นความต้องการที่พอเพียงต่อการดำรงชีวิตเท่านั้นมรรคมงคลแปด หมายถึงวิธีทั้ง ๘ ที่รวมเป็นหนึ่งทางในแก้ปัญหานี้คือ

๑) สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ มนุษย์ต้องมีทัศนคติต่อทรัพยากรโลก การใช้ทรัพยากร การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร สาเหตุของปัญหา และการแก้ไขอย่างถูกต้อง

๒) สัมมาสังกัปปะ คำริชอบ คือ มีความคิดอันถูกต้อง ในการที่จะแก้ปัญหา และไม่เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างปัญหา เช่น มีความคิดที่จะลดการใช้พลังงาน มีความคิดที่จะใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า

๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือสื่อสารในอันที่เผยแพร่ข้อมูลอันเป็นความจริง ในอันที่จะช่วยลด หรือแก้ปัญหา เช่น บอกแม่ค้าว่าไม่ขอรับถุงพลาสติกใส่สินค้า บอกสมาชิกในบ้านให้ช่วยประหยัดพลังงาน เป็นต้น

๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ หรือการกระทำชอบ มีการกระทำที่ช่วยในการแก้ปัญหา และไม่เป็นส่วนหนึ่งของปัญหา เช่น ดื่มน้ำเปล่าแทนน้ำอัดลม เพราะการผลิตน้ำเปล่าใช้กระแสไฟฟ้าน้อยกว่า พยายามเลือกอาหารสดมาปรุงรับประทานแทนอาหารแช่แข็งให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะอาหารแช่แข็งใช้พลังงานในการรักษาคุณภาพอาหารมากกว่าอาหารสดถึง 10 เท่า นำสิ่งของที่ไม่ว่าเป็นออกจากหลังรถเพื่อลดน้ำหนักบรรทุก อันเป็นการช่วยประหยัดน้ำมัน นำปิ่นโตไปใส่อาหารเมื่อจะซื้ออาหารสำเร็จรูป เพื่อช่วยลดการใช้ถุงพลาสติก หรือมีการกระทำที่ช่วยให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนักถึงความสำคัญของปัญหานี้ในวงกว้าง ชักชวนผู้เผาระคายเงินกระดากทองสำหรับบรรพบุรุษให้ลดจำนวนกระดากลง เพื่อลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์สู่ชั้นบรรยากาศ (งานนี้เสี่ยงถูกดู) ชักชวนลูกออกไปเดินเล่นในสวนสาธารณะ เพื่อแยกเด็กจากการเล่นเกมในคอมพิวเตอร์อันช่วยประหยัดพลังงาน ชักชวนเด็กๆ สังเกตธรรมชาติรอบตัว เช่น ลักษณะของใบไม้ ดอกไม้ เพื่อบ่มเพาะความรัก และหวงแหนในธรรมชาติ เหล่านี้เป็นต้น

๕) สัมมาอาชีวะ ประกอบอาชีพชอบ ไม่ประกอบอาชีพที่มีผลต่อการลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น เฝ้าป่าเพื่อทำไร่ คนบางกลุ่ม อาจต้องลดความต้องการในการหารายได้โดยมิชอบลง เช่นการตัดไม้ทำลายป่า

๖) สัมมาวาชามะ พยายามชอบ คือพยายามละ ลด พฤติกรรมที่ทำร้ายโลก และพยายามเพิ่ม และรักษา พฤติกรรมในการเยียวยาโลกที่ได้ริเริ่มทำขึ้นแล้ว

๗) สัมมาสติ ระลึกรชอบ มีสติระลึกอยู่เสมอ ว่าการกระทำใดๆที่กำลังจะกระทำหรือกระทำอยู่จะมีผลต่อโลกอย่างไร เช่น เมื่อจะออกจากห้อง ให้ระลึกว่าควรทำอะไรก่อนเดินออกจากห้องไป นั่นคือ ปิดไฟ ปิดแอร์ ถอดปลั๊กเครื่องใช้ไฟฟ้า เป็นต้น

๘) สัมมาสมาธิ มีสมาธิชอบ หรือตั้งมั่นชอบ มั่นใจว่าทำในสิ่งที่ถูกต้องไม่หวาดเสียวต่อคำนิโทษจากสังคมที่ยังไม่เห็นความสำคัญอันเนื่องเพราะการกระทำที่ผิดแผกจากผู้อื่น อีกทั้งการมีสมาธิ จะช่วยให้จิตมีพลังเพียงพอที่จะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น นำไปใช้คิดหาหนทางแก้ไขปัญหาต่อไป

ดังนั้นการนำหลักอริยสัจ ๔ มาแก้ไขปัญหาสังแวดล้อมทางสังคม เพียงแค่เปลี่ยนทุกข์ เป็นปัญหา เปลี่ยนสมุทัย-เหตุแห่งทุกข์ เป็นเหตุแห่งปัญหา เปลี่ยนนิโรธ-การดับทุกข์ เป็นการแก้ปัญหามา เปลี่ยนมรรค-หนทางดับทุกข์ เป็นวิธีแก้ปัญหามา จากนั้นดำเนินการตามกระบวนการของอริยสัจ ก็สามารถจัดการกับปัญหาทางสิ่งแวดล้อมทางสังคมทั้งหลายได้

๔.๒.๔ หลักธรรมนียามกับการแก้ไขปัญหาสังแวดล้อม

การค้นพบสรรพสิ่งทั้งหลายนั้น พระองค์ทรงทราบว่าเกิดขึ้นจากกฎธรรมชาติที่เรียกว่า ธรรมนียาม เรื่องธรรมนียามนี้พระพุทธเจ้าตรัสเอาไว้คำว่า ๆ ไม่ได้ลงรายละเอียด ซึ่งในภายหลังอรรถกถาจารย์ผู้มีความแตกฉานในธรรมะได้ขยายความเพิ่มเติม ให้ละเอียดยิ่งขึ้น ในอรรถกถาแห่งทีฆนิกาย อรรถกถาจารย์ได้จำแนกนียามออกได้ ๕ ประการคือ

๑. อุคฺคินียาม (Physical Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุม ความเป็นไปของปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิด เช่น ปรากฏการณ์ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า แม้กระทั่งการเกิดและการดับสลายของโลกก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติข้อนี้ ในตำราพุทธศาสนาที่เขียนโดยชาวฝรั่ง มักใช้คำว่า คนอินเดียในสมัยพุทธกาลสงสัยกันว่า อะไรคือสิ่งกำหนดให้มีความสม่าเสมอคงที่ในธรรมชาติ ส่วนที่เกี่ยวกับวัตถุ เช่นความสม่าเสมอของฤดูกาล ซึ่งทางพระพุทธศาสนาตอบปัญหานี้ว่า สิ่งที่กำหนด คือ อุคฺคินียาม

๒. พีชนียาม (Biological Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ กฎธรรมชาตินี้ เมื่อเรานำเมล็ดข้าวเปลือกไปเพาะ ต้นไม้ที่งอกออกมา

จะต้องเป็นต้นข้าวเสมอ หรือ ช้างเมื่อคลอดลูกออกมาแล้วก็ยอมเป็นช้างเสมอ ความเป็นระเบียบนี้ พุทธศาสนาเชื่อว่าเป็นผลมาจากการควบคุมของพินิยาม

๓. จิตนิยาม (Psychic Laws) คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับกลไกการทำงานของจิต พระพุทธศาสนาเชื่อว่า คนเราประกอบด้วยส่วนที่สำคัญ ๒ ส่วน คือ ร่างกายและจิตใจ จิตมีกฎเกณฑ์ในการทำงาน เปลี่ยนแปลงและแสดงพฤติกรรม เป็นฉบับเฉพาะตัว

๔. กรรมนิยาม (Kamic Laws) คือ กฎการให้ผลของกรรม กรรมคือ การกระทำที่ประกอบด้วยความตั้งใจ แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ กรรมดีและกรรมชั่ว กรรมดีย่อมตอบสนองในทางดี กรรมชั่วย่อมตอบสนองในทางชั่ว นี่คือ กฎแห่งกรรมนั่นเอง

๕. ธรรมนิยาม (General Laws) คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งทั้งหลาย เป็นกฎสากลที่ครอบคลุม ความเป็นไปทั้งฝ่ายจิตและฝ่ายวัตถุ กฎข้อนี้มีขอบเขตครอบคลุมกว้างขวางที่สุด กฎ ๕ ข้อข้างต้นสรุปรวมลงในข้อสุดท้ายนี้

พระพุทธเจ้าทรงค้นพบนิยามหรือกฎธรรมชาติทั้ง ๕ เหล่านี้ แต่ไม่ทรงสอนทั้งหมด พระองค์ทรงสอนธรรมนิยามเน้นในส่วนที่เกี่ยวกับจิตตนิยามและและกรรมนิยาม พระองค์ทรงสอนเรื่องอุนิยามและพินิยามเพียงเล็กน้อย ในลักษณะกลับกัน นักวิทยาศาสตร์ศึกษาธรรมนิยามเน้นในส่วนที่เกี่ยวกับอุนิยามและพินิยาม ไม่สนใจกรรมนิยามและสนใจในจิตตนิยามเล็กน้อย นี่เป็นจุดเน้นที่ต่างกันระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ ประเด็นสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ธรรมนิยามเป็นกฎธรรมชาติสากลที่ครอบคลุม ๔ กฎย่อยดังที่กล่าวมาแล้ว แม้พระพุทธศาสนาจะศึกษาเน้นเรื่องกรรมนิยามและจิตตนิยามก็จริง ถึงกระนั้นพระพุทธศาสนาก็ไม่ปฏิเสธเรื่องอุนิยามและพินิยามที่เป็นจุดเน้นของวิทยาศาสตร์ เพราะเหตุนี้เองพระพุทธศาสนาจึงไม่ขัดแย้งกับวิทยาศาสตร์จากการค้นพบธรรมะดังกล่าวนี้เอง ทำให้เราทราบว่า ความรู้เรื่องจักรวาลวิทยาเป็นเพียงเสี้ยวหนึ่งของธรรมะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบเท่านั้น ยังมีเรื่องราวอีกมากมายที่พระองค์ทรงค้นพบแล้วมิได้นำมาตรัสให้ฟัง และเรื่องที่น่ามาตรัสเล่านั้นก็เพียงเพื่อให้พ้นทุกข์ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ในชีวิต

การนำหลักธรรมนิยามมาแก้ไขปัญหาล้างแควล้อม

ธรรมนิยาม (General Laws) อันได้แก่กฎไตรลักษณ์ทั้ง ๓ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา (คู่ที่ธรรมนิยามสุดดัง) คือ ชาติทั้งปวงเป็นมีสถานะเป็นกระแส ล้นสะเทือน (คลื่น) ผันผวน ไม่แน่นอน สิ่งใดเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นย่อมดับไปเป็นธรรมดา สัตว์ทั้งปวงย่อมต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทั้งสิ้น เป็นกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับสิ่งทั้งหลาย เป็นกฎสากลที่ครอบคลุมความเป็นไปทั้งฝ่ายจิตและฝ่ายวัตถุ ดังเช่นพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า พระองค์จะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธรรมทั้งหลายก็ยังคงเป็นอยู่อย่างนั้น ซึ่งเป็นการแสดงให้เราได้รู้และเกิดความเข้าใจด้วยว่า เป็น

เช่น นั้นเอง แต่การเป็นอยู่อย่างรู้เท่าทันความเป็นจริง คือรู้จักสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็น แล้วเข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญญา สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติจัดได้ว่าเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยสิ่งแวดล้อมชนิดนี้มีความหมายควบคู่กับการกำเนิดโลก รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับศาสนาของพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธองค์ทรงให้สาวกพิจารณาธรรมชาติภายในตนเอง ตามความเป็นจริงว่ากายแต่ละคนมีธาตุดิน น้ำ ลม ไฟอยู่ แสดงได้ว่ามนุษย์มีส่วนประกอบจากธรรมชาติ หรืออาจกล่าวได้ว่าตัวมนุษย์ก็คือธรรมชาตินั่นเอง สำหรับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำ สัตว์และพืชพรรณต่าง ๆ เป็นต้น

รู้จักที่จะปฏิบัติโดยประการที่ว่า ทุกข์ในธรรมชาติที่เป็นไปตามสภาวะของมันเอง ตามธรรมดาสังขาร จะคงเป็นแต่เพียงสังขารทุกข์อยู่ตามเดิมของมันเท่านั้น ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งเป็นพิษเป็นภัยมากขึ้น ทั้งยังสามารถถือเอาประโยชน์จากสังขารทุกข์เหล่านั้นด้วย โดยเมื่อรู้ว่าสังขารเหล่านี้เป็นทุกข์ เพราะเข้าไปยึดถือด้วยตัณหาและอุปาทาน ก็ไม่ควรเข้าไปยึดถือมัน ไม่สร้างกิเลสสำหรับมาฉิบจางจำกัดให้กลายเป็นตัวสร้างความขัดแย้งขึ้นมาบีบคั้นตัวเองมากขึ้น ไตรลักษณ์จึงเป็นความจริงที่บอกให้เราทราบว่าอย่ายึดมั่นผูกพันจนจมอยู่กับปัญหาแต่ต้องเข้าใจความมีอยู่จริงและไม่จริงของสิ่งทั้งหลายและหาทางแก้ไขปัญหานั้นพุทธพจน์ที่แสดงหลักไตรลักษณ์ ว่าดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดาความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า “สังขารทั้งปวงเป็นสิ่งที่ไม่มีเที่ยง” ครั้นรู้แล้ว บรรลุแล้ว จึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า “สังขารทั้งปวงไม่มีเที่ยง” ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์” ครั้นรู้ บรรลุแล้ว จึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์” ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นก็ตั้งอยู่ตามธรรมดาความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้บรรลุธาตุนั้นว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึง บอก แสดงบัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา”^{๔๗}

กฎไตรลักษณ์นี้เรียกอีกอย่างว่าสามัญลักษณ์ แปลว่าลักษณะที่ทั่วไปหรือเสมอเหมือนกันแก่สิ่งทั้งปวง คือ

๑. อนิจจา ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะการเกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไป

^{๔๗} อภ. ทุก (ไทย) ๒๐/๑๓๓/๓๘๕.

๒. ทุกขตา ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดดันและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้น เปลี่ยนแปลงไปจะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์มีความบกพร่องอยู่ในตัว ไม่ให้ความสมอยากแท้จริง หรือความพึงพอใจเต็มที่แก่ผู้ที่อยากด้วยตัณหา และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้ที่เข้าไปอยากเข้าไปยึดด้วยตัณหาอุปาทาน

๓. อนัตตตา ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเอง กฎไตรลักษณ์นี้พระพุทธเจ้าทรงนำมาแสดงให้เราเห็นว่า ความเป็นจริงแท้หรือความเป็นปรมาัตถ์ของสิ่งทั้งปวงบนโลก ประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ อันสัมพันธ์เนื่องอาศัยกัน เกิดดับสืบต่อกันไม่ขาดสาย จึงเป็นภาวะที่ไม่เที่ยง และเมื่อต้องเกิดดับไม่คงที่ และเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่อาศัย ก็ย่อมมีความบีบคั้น กดดัน ขัดแย้ง และแสดงถึงความบกพร่องไม่สมบูรณ์อยู่ในตัว และเมื่อทุกส่วนเป็นไปในรูปของกระแสที่เกิด ดับอยู่ตลอดเวลาขึ้นต่อเหตุปัจจัยเช่นนี้ ก็ย่อมไม่เป็นตัวของตัว มีตัวตนที่แท้จริงไม่ได้ ๕ ซึ่งเมื่อเราทำความเข้าใจกับกฎธรรมชาตินี้แล้ว เราจะละจากตัวเราเองและละวางสิ่งภายนอกที่เข้ามากระทบอยู่เนื่อง ๆ ได้ เมื่อทั้งสองด้านวางได้พร้อมกันก็ทำให้เราอยู่เหนือโลกได้

พระมหาประทีป อภิวิทูสน (แถวพันธ์) ได้อธิบายในงานวิจัยว่า พระพุทธศาสนาสอนว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา หมายความว่า อัตตา คือตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร ยั่งยืน ไม่มี เป็นเพียงสภาวะที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่มีใครเป็นเจ้าของ เป็นอยู่ชั่วขณะแล้วก็เปลี่ยนไป ตัวตนที่เรายึดถือนี้เป็นเพียงกระแสแห่งเหตุปัจจัยจะเห็นว่าพระพุทธศาสนา มองปัญหาและปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาผ่านกฎไตรลักษณ์โลกตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ต้องเสื่อมต้องประสบกับปัญหาดังเช่นภาวะโลกร้อนในขณะนี้ สภาพการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศไม่ว่าจะเป็นไปตามธรรมชาติของสภาวะโลก หรือจากการกระทำโดยมนุษย์ ส่งผลกระทบต่อความไม่แน่นอนของฤดูกาล เช่น ฤดูฝนที่มา ก่อนกำหนดกาลเดิมในประเทศไทยที่ฤดูฝนจะเป็นช่วงเดือน มิถุนายน แต่ฝนอาจมาก่อนฤดูกาล ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการเพาะปลูกพืชเกษตรที่ยังไม่ต้องการน้ำมาก ทำให้เกษตรกรต้องเก็บเกี่ยวพืชผลก่อนเวลา และบางครั้งฝนที่ตกมากกว่าปกติ ก็ก่อให้เกิดน้ำท่วม หรืออุทกภัย สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชน

ดังนั้นหลักธรรมนิยามกับการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ ธรรมนิยาม (General Laws) อันได้แก่กฎไตรลักษณ์ทั้ง ๓ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา (ดูที่ ธรรมนิยามชุดตั้ง) คือ ธาตุทั้งปวงเป็นมีสถานะเป็นกระแส สันตะเทือน(คลื่น) ผันผวน ไม่แน่นอน สิ่งใดเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นย่อมดับไปเป็นธรรมดา สัตว์ทั้งปวงย่อมต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทั้งสิ้น เป็นกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับ

สิ่งทั้งหลาย เป็นกฎสากลที่ครอบคลุมความเป็นไปทั้งฝ่ายจิตและฝ่ายวัตถุ ดังนั้นเราไม่ควรไปทำลายธรรมชาติด้วยมือของตนเอง เพราะธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นก็เปลี่ยนแปลง และเสื่อมสลายไปเองโดยธรรมชาติของเขาเอง ดังนั้นเราไม่ควรไปเพิ่มเติมหรือตกแต่งธรรมสิ่งแวดล้อมให้เสื่อมไปจากเดิม ถ้าสังคมให้หลักการแก้ไขปัญหาโดยใช้หลักธรรมนิยามธรรมชาตีก็นำสิ่งแวดล้อมที่สมบูรณ์ด้วยตามเหตุปัจจัยตามหลักธรรมชาติเอง

๔.๓ บทสรุป

การพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คือการปฏิบัติงานพัฒนาเพื่อสร้างสรรค์ความเจริญในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อย เพื่อให้เกิดประโยชน์มากที่สุด เพื่อขจัดปัญหาทางด้านปัญหาเกี่ยวกับดินเสื่อมโทรม ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ และ ปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้ ของสิ่งแวดล้อมให้หมดไป เพราะหากสิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาวะปกติ บริสุทธิ์ สดใสตามธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหมดก็จะพบกับความสุขสดชื่นไปด้วย โดยใช้หลักธรรมเพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อม เช่น หลักไตรสิกขา อริยสัจ ๔ และ ธรรมนิยาม เป็นต้น